
K LEXIKÁLNÍMU GRÉCISMU *IJERĚJB* VE DVOU TYPECH CHARVÁTSKOHlaholských PŘEKladů

LUKÁŠ ZÁBRANSKÝ

ON THE LEXICAL GREECISM *IJERĚJB* IN TWO TYPES OF CROATIAN GLAGOLITIC TRANSLATIONS

Croatian Glagolitic manuscripts represent a very important source not only for the study of translation literature. Many of the Croatian Glagolitic texts constituting the translation literature are based on Greek originals and their roots are thus undoubtedly linked to the Great Moravian literature. A vocabulary of the Croatian Glagolitic texts contains some lexemes, which are classified as archaisms in terms of the classical Old Church Slavonic. These archaisms include, among others, grecisms; among them also the lexeme *ijerějb* ('priest'). This grecism is surprisingly also a part of the Croatian Glagolitic translations according to the Latin original. In addition to the Croatian Glagolitic translations of Bible verses from the Latin, the lexeme *ijerejb* / *ijerějb* is along with its derivatives also documented in Croatian Glagolitic translations of Jan Hus' Interpretation of the Ten Commandments and in the translation of the Jan Hus' text in his homily for the 13th Sunday after Pentecost. Since these are two types of translations with the incidence of the grecism *ijerejb* / *ijerějb* – the translation of the biblical text from Latin and the translation of the Old Czech text into the Old Croatian -, whose origins are rather distant both in terms of time and space, it must be assumed that this grecism was not only a part of the idiolect of one translator. Probably it had formed a part of the vocabulary of Croatian Glagolitic monks since the earliest times, perhaps since as early as the period before St. Cyril and Methodius.

Keywords: Jan Hus, Croatian Glagolitic manuscripts, Grecisms, Old Church Slavonic, Church Slavonic, Old Czech, Bible, homily, priest

1

Charvátskohlaholské rukopisy představují velmi důležité prameny nejen pro studium překladové literatury. Charvátská redakce je i přes počáteční období torzovitě doložených písemných památek (kam patří např. *Vídeňské listy hlaholské* z 11. nebo 12. stol., protějšek *Kyjevských listů*, dále *Grškovičův* a *Miha-*

novičův apoštol a *Baštánské zlomky*, vše ze 12. stol.) doložena po oficiálním obnovení slovanské bohoslužby papežem Inocencem IV. (r. 1248 v senjském biskupství, r. 1252 pak i na ostrově Krku) obrovským množstvím rukopisů, později i inkunábulí a tisků, které tu byly v užívání až do novověku. Jsou to mj. právě rukopisy charvátské, v nichž se zachovala pro nás tak cenná díla, jako je *První svatováclavská legenda* (zapsaná v breviáři Lublaňském z konce 14., příp. zač. 15. stol., Novljanském z r. 1459, Římském z r. 1379 a v Novljanském II. breviáři z let 1493–1495; zde pouze prvních pět vět). Charvátskohlaholská verze *První svatováclavské legendy* je jazykově velmi starobylá a i jinak je blízko původnímu znění. U Charvátů jsou doloženy i úryvky ze *Života Konstantinova*. Také hlaholská část tzv. *Remešského evangeliáře* z r. 1395 je dílem charvátských hlaholitů, kteří ji opsali v pražském klášteře Na Slovanech (Emauzy). V Emauzském klášteře tvořili od čtyřicátých let 14. století charvátští „hlaholáši“ na pozvání Karla IV. a slovanské liturgii se tu dostalo sice epizodického, ale literárně a kulturně zajisté nezanedbatelného oživení, jak čteme např. u Radoslava Večerky (Večerka 2006: 95–96).

2

Kromě desítek bohoslužebných knih, zejména misálů a breviářů, se dochovaly z charvátské oblasti četné sborníky, legendy, apokryfy, homilie a rituály, ale i vzácná, paleograficky starobylá epigrafika. Mnohé z charvátskohlaholských textů, představujících překladovou literaturu, vycházejí z řeckých předloh, a svými kořeny jsou tak nepochybně spjaty s písemnictvím velkomoravským.

2.1 Slovní zásoba charvátskohlaholských textů obsahuje některé lexémy, které bývají z hlediska klasické staroslověnštiny klasifikovány jako archaismy (ibid.: 242–247).

2.2 K těmto archaismům patří mj. grécismy, mezi nimi také lexém *ijerejb*/*ijerějb*¹⁾ (*kněz*), dále *ijerějb*. Na základě doložení tohoto výrazu ve dvou ty-

1 Jak uvádí staroslověnský slovník, *иѣренъ*, *иѣрѣи* ve významu *kněz* je velmi rozšířeným lexémem: na-

pech charvátskohlaholských překladů, tj. textů vycházejících z různých předloh, chceme v tomto příspěvku nejen zdůraznit kontinuitu jeho užívání v Charvátsku a Čechách, ale také pokusit se vysvětlit příčinu této kontinuity. Grécismus *ijerějb* je kromě překladů vycházejících z řečtiny též součástí charvátskohlaholských překladů podle předlohy latinské. V souvislosti s klasifikací lexika charvátskohlaholských textů upozornila na tuto skutečnost Helena Bauerová (Bauerová 2001). Na materiálu charvátskohlaholských breviářních textů tzv. Malých proroků, které jsou součástí temporálu jako čtení na měsíc listopad, přináší Bauerová doklady pro užívání lexému *ijerějb* na místě překladu předlohy řecké (**ἱερευ-**) i latinské (*sacerdos*) (ibid.: 296). Podle jejího zjištění charvátskohlaholské opisy prorockých knih vycházející z latinské předlohy dokonce neobsahují domácí ekvivalent za grécismus *ijerějb*⁽²⁾. Tento poznatek dává možnost vyslovit tezi, že v charvátskohlaholských textech není lexém *ijerějb* – narozdíl od rukopisů klasické staroslověnské archaismem, nýbrž rozšířeným a běžně užívaným lexémem, který Bauerová hodnotí jako paleoslovenismus. Srov. k tomu též Emilie Bláhová: „H. Bauerová se zabývala problémem archaismů v charvátskohlaholských textech (zde odkaz na Bauerová 2001: 291–298, pozn. L. Z.). Její závěr týká se charvátské církevní slovanštiny, totiž že některé archaismy (Bauerová volí vhodnější název paleoslovenismy), doložené v mladších překladech, patřily k výrazům běžným a frekventovaným, může být *mutatis mutandis* aplikován i na jiné církevněslovanské redakce.“ (Bláhová 2003: 28–29)

3

Kromě charvátskohlaholských překladů biblických veršů z latiny je lexém *ijerějb* spolu se svými deriváty doložen i v charvátskohlaholských překladech Husova Výkladu desatera přikázání. Tento termín se uplatňuje za čes-

jdeme jej spolehlivě v památkách kánonu staroslověnské (evangeliářích, rozsáhlém Supraslském kodexu atd.) i například v apoštolářích (Christ, Ochr, Slepč, Mak, Šiš). *Slovník jazyka staroslověnského* (SJS I: 849) uvádí synonyma výrazu **иереи, иерѣи: сѣашеникѣ, сѣатитель, попѣ, презѣвѣрьѣ, чиститель, жьрьць**.

2 Základním textem pro komparaci byl breviář Illyrico 5, s doplněním podle breviářů Bribirského, Lublaňského, Pašmanského, Oxfordského, Illyrico 10, Novljanského II., Vatikánského a tisků – tzv. Kosiňského breviáře, Baromićova a Brozićova.

ký lexém *kněží* (plurál) v charvátskohlaholském překladu textu Jana Husa *Výklad desatera božieho prikázanie*, který vznikl v pražských Emauzích (Reinhart 1999). Tuto skutečnost dokládá Reinhart v charvátskohlaholském fragmentu překladu Husova komentáře desatera přikázání řazeného časově po roce 1412, kdy Hus *Výklad* napsal, třemi výskyty plurálového *ijerěji* (2ra10, 13, 20), dále neutrem *ijerějbstvo* (kněžstvo, 2va6) a dvěma výskyty adjektiva *ijerějbsk* (kněžský, 2rb14, 18–19). Reinhart píše, že překlad byl pořízen nejspíš brzy po sepsání originálního díla, paleograficky se řadí k první čtvrtině nebo první polovině 15. století. Domácí ekvivalenty za tyto původem řecké lexémy překlad Husova textu neobsahuje.

3.1 Jev je plně potvrzen i v dalším charvátskohlaholském překladu textu Jana Husa v Reinhartově studii „Husova homilija na 13. nedjelju po Duhovima u hrvatskoglagoljskom prijevodu“ (Reinhart 2000); překlad je součástí Vatikánské knihovny (signatura Borg. Illyrico 9); českou výchozí verzi přetiskl Reinhart dle vydání Jiřího Daňhelky (Daňhelka 1992). V překladu se tu vyskytuje výraz *ijerějb/ijerěji* (kněz/kněží) pětkrát (8grb12, 19, 23, 24 a 9orb3–4).

4

Vzhledem k tomu, že se jedná o dva typy překladů s výskytem grécismu *ijerějb* – překlad biblického textu Malých proroků a překlad staročeského textu –, které jsou navíc svým vznikem časově i lokálně vzdálené, je třeba předpokládat, že tento grécismus nebyl pouze součástí idiolektu jednoho překladatele. Nejspíš tvořil součást slovní zásoby charvátského přímoří už od dob nejstarších, snad už v období předcyrilometodějském, a to jakožto ústní grécismus (byzantinismus), vlivem byzantské tradice v Dalmácii. Lze tedy osvětlit užívání grécismu *ijerějb* coby lexému, který zakořenil u přímořských Charvátů pro svůj význam (označení kněze), a tedy i pro svoji frekvenci do té míry, že se stal užívaným nejen v charvátskohlaholských textech vycházejících z řecké a latinské předlohy (Charvátsko), ale i v překladech ze staré češtiny (Emauzy). Podobně by bylo možné sledovat dal-

ší případné grécismy v charvátskohlaholských překladech podle latinské předlohy, jak je v době nejnovější přináší např. monografie Vesny Baduri-ny-Stipčević (Stipčević 2012) či Josefa Línka (Línek 2015).

PhDr. Lukáš Zábranský, Ph.D.

Katedra českého jazyka a literatury

Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové

Hradecká 1227, 500 03 Hradec Králové

lukas.zabransky@uhk.cz

LITERATURA

BADURINA-STIPČEVIĆ, Vesna

2012 *Hrvatskoglagoljska Knjiga o Esteri* (Zagreb: Matica hrvatska)

BAUEROVÁ, Helena

2001 „K lexikálním archaismům charvátskohlaholských textů“; *Slavia* 70, s. 291–298

BLÁHOVÁ, Emilie

2003 „Shody jazyka staroslověnského parimejníku s ostatními staroslověnskými biblickými texty (lexikon a syntax)“; in I. Pospíšil – M. Zelenka (eds.), *Česká slavistika 2003. České přednášky pro XIII. mezinárodní kongres slavistů, Ljubljana 15.–21. 8. 2003* (Praha: Academia), s. 27–35

DAŇHELKA, Jiří

1992 *Mistr Jan Hus. Česká nedělní postila* (Praha: Opera Omnia. Tomus II)

LÍNEK, Josef

2015 *Knihy Malých proroků v charvátskohlaholských breviářích: překlad latinské předlohy* (Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého)

MIKLOSICH, Franc

1862–1865 *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum* (Vindobonae: Guilelmus Braumueller)

REINHART, Johannes

1997–1999 „Husov Výklad desatera božieho prikázanie u hrvatskoglagoljskom (starohrvatskom) prijevodu“; *Slovo* 47–49, s. 221–254

2000 „Husova homilija na 13. nedjelju po Duhovima u hrvatskoglagoljskom prijevodu“; *Slovo* 50, s. 119–190

RJEČNIK CRKVENOSLAVENSKOGA JEZIKA HRVATSKE REDAKCIJE

Lexicon linguae slavonicae redactionis croaticae, od r. 1991, Glavni urednici B. Grabar, Z. Hauptová, F. V. Mareš, znanstveni urednik A. Nazor, Vol I., Staroslavenski institut, Zagreb 2000

SLOVNÍK JAZYKA STAROSLOVĚNSKÉHO

– *Lexicon linguae palaeoslovenicae* (hlav. red. J. Kurz), Praha od r. 1958, I. 1966, II. 1973, (hlav. red. Z. Hauptová) III. 1982, IV. 1997

VEČERKA, Radoslav

1971 „Vliv řečtiny na staroslověňštinu“; *Listy filologické* 94, s. 129–151

2006 *Staroslověňština v kontextu slovanských jazyků* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci; Praha: Euroslavica)